

BILIMLAR IQTISODIYOTI SHAKLLANISHINING USTUVOR YO'NALISHLARI

*Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich,
Namangan davlat texnika universiteti dotsenti,
iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
xulugbek1984@gmail.com ORCID: 0000-0002-3589-373X*

Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlakatimizning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashga ta'sir etuvchi bilimlar iqtisodiyoti tizimi o'rganib chiqilgan. Mamlakatimizda bilimlar iqtisodiyotini shakllanishida respublikamizdagi shart-sharoitlar tahlil qilinib, xulosalar qilingan.

Kalit so'zlar: bilimlar iqtisodiyoti, axborot resurslari, texnologiyalar, kommunikatsiya, axborot, innovation iqtisodiyot, intellektual kapital, iqtisodiy tizim

Аннотация: В данной статье исследуется система экономики знаний, влияющая на устойчивое экономическое развитие нашей страны. Проанализированы условия формирования экономики знаний в нашей стране и сделаны выводы.

Ключевые слова: экономика знаний, информационные ресурсы, технологии, коммуникация, информация, инновационная экономика, интеллектуальный капитал, экономическая система.

Abstract: This article examines the knowledge economy system that influences the sustainable economic development of our country. The conditions for the formation of a knowledge economy in our country are analyzed and conclusions are drawn.

Key words: knowledge economy, information resources, technology, communication, information, innovative economy, intellectual capital, economic system.

Kirish

To'xtovsiz globallashtirish sharoitida milliy raqobatbardoshlikni ta'minlash va ushbu tendensiyalarni yanada chuqurlashtirish O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotini samarali rivojlantirishning asosiy shartlaridan biridir. Bilimlar iqtisodiyoti konsepsiyasi asta-sekin iqtisodiy o'sish siyosatining asosiy nazariy negiziga aylanib, axborot jamiyatida inson intellektining yangi roli va o'rnini ochib beradi. Axborotning

ta'siri iqtisodiy tizimlarning rivojlanishi uchun asosiy ishlab chiqaruvchi kuch va ishlab chiqarish sub'yektidir.

O'zbekiston ham jahon mamlakatlari bilan baravar qadam bosishni maqsad qilgan ekan, bilimlar iqtisodiyotini rivojlantirmasdan bunga erishishning iloji yo'q. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev: "Biz O'zbekistonni rivojlangan mamlakatga aylantirishni maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, bunga faqat jadal islohotlar, ilm-ma'rifat va innovatsiya bilan erisha olamiz. Buning uchun, avvalambor, tashabbuskor islohotchi bo'lib maydonga chiqadigan, strategik fikr yuritadigan, bilimli va malakali yangi avlod kadrlarini tarbiyalashimiz zarur.... Ilm yo'q joyda qoloqlik, jaholat va albatta, to'g'ri yo'ldan adashish bo'ladi" deb ta'kidlagan.[1]

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

XX asrning 70 yillarida sosiologlar XXI asrda Axborotni yangilash dinamikasi shunchalik yuqori bo'ldiki, savodsizlar nafaqat o'qish va yozishni bilmaydiganlar, balki o'rganish va o'zini rivojlantirishni bilmaydiganlar ham hisoblanadi degan xulosaga kelishdi.[3] Bilim va axborotning ahamiyati ortib borishi munosabati bilan fan raqobatdosh ustunliklarni yaratish, ijtimoiy farovonlikning asosiy manbai, ilmiy-texnikaviy taraqqiyot sur'atlarini tezlashtirishning asosiy omiliga aylanib bormoqda. Shu sababli, bugungi kunda yangi bilimlarni yaratish, foydalanish va tarqatish qobiliyati milliy raqobatbardoshlikning asosi va jadal ijtimoiy-iqtisodiy o'sishning asosiy shartiga aylanadi.

Belgilari rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotida kuzatila boshlagan sifat o'zgarishlari o'tgan asrning ikkinchi yarmida faol muhokama qilindi. 1959 yilda Zalsburgda Garvard universiteti professori D.Bell iqtisodiy fanga "postindustrial jamiyat", ya'ni sanoat sektori o'z o'rnini fanga bo'shatib beradigan va uning rivojlanishi yangi ma'lumot va bilimlarni yaratish qobiliyatiga asoslangan jamiyat tomonidan belgilanadigan jamiyat tushunchasini kiritdi. [2] Jahon sivilizatsiyasi XX asrning oxiridan boshlab o'z rivojlanishining yangi bosqichiga - ilmiy-texnikaviy va ijtimoiy-iqtisodiy inqilobning to'rtinchi to'lqiniga - postindustrial davrga yoki uning barcha tarkibiy qismlarini tubdan o'zgartirish davriga kirdi.

Moddiy infratuzilma va moddiy resurslar o'z rivojlanish sur'atlarini asta-sekin pasaytirib, rivojlangan mamlakatlarning iqtisodiy e'tiborida fonni egallaydi, infratuzilma va nomoddiy resurslar - yuqori rivojlanish sur'atlariga ega bo'lgan bilim va axborotni yaratish, saqlash, tarqatish va uzatish - birinchi o'rinni egalladi. Agar sanoat davrida ishlab chiqarishning iqtisodiy muvaffaqiyati moddiy, energetika va moliyaviy resurslarga asoslangan bo'lsa, postindustrial jamiyatda boylik to'g'risida uning an'anaviy mezonlardan – pul va mulkdan asta-sekin voz kechishi bilan bog'liq yangi tushuncha vujudga keladi. E.To'ffler fikricha, boylik o'zining moddiy timsolini yo'qotadi, u "ramziy kapital"ga – axborot shaklida butun dunyo bo'ylab tarqaladigan bilimga ya'ni, pulning ramziy shakliga aylanadi va ma'lum darajada pul mablag'lariga

mos keladi. [4]

Buning sharofati bilan dunyo texnologik, moliyaviy va ekologik o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lgan yangi iqtisodiy tizimga bosqichma-bosqich evolyusion o'tishni boshdan kechiradi, eng yangi bilim talab qiladigan, yuqori samaradorlik va moslashuvchan ishlab chiqarish turlariga o'tish ishlab chiqarish ustuvorligini tasdiqlaydi. Bilimlar iqtisodiyoti va fan jamiyatning bevosita ishlab chiqaruvchi kuchiga aylanadi. Shu bilan birga, milliy va jahon bozorlarida raqobat kuchaymoqda, mahsulotlar va xizmatlar sifatiga talablar kuchaymoqda, bu esa kompaniyalarning qo'shilishi va qo'shib ketishi jarayonlarini kuchaytirmoqda, turli xil iqtisodiy sohalarda yangi firmalar va butun sanoatning ko'chki kabi paydo bo'lishi, sohalar - bularning barchasi foydalaniladigan bilimlar darajasi va sifatini sezilarli darajada oshirish, bilim resurslari almashinuvi shakllarini doimiy ravishda takomillashtirish zarurati bilan bog'liq. Ijtimoiy fanlarda, eng avvalo, iqtisodiy nazariyada, shu munosabat bilan ta'limning yangi tadqiqot yo'nalishi va yangi fan – "Bilimlar iqtisodiyoti" paydo bo'ldi va jadal rivojlanmoqda.

Tahlil va natijalar

Tadqiqotchilarning diqqat markazida yangi iqtisodiyotning evolyusiyasi, mohiyati va asosiy xususiyatlarini aniqlash; bilimlar iqtisodiyotini tahlil qilishning umumiy uslubiy yondashuvlari, uning ko'rsatkichlari va rivojlanish shakllari; yangi resurs muammolari sharoitida rivojlanish strategiyalarini asoslash muhim ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiy bilimlarning o'rni haqida turlicha qarashlar mavjud. Inson kapitalini to'plashning tuzilishi va omillari, bilimning jamoat mulki sifatidagi roli, intellektual mulk masalalari va boshqalar kabi muammolarga katta e'tibor qaratilmoqda. Bilimlar iqtisodiyotining shakllanishi va ijodiy ishning yetakchi o'rinlarining shakllanishi eng rivojlangan mamlakatlarda axborot mahsulotlari va texnologiyalarining hukmronlik davri xususiyatlaridan kelib chiqqan bir qator nazariy muammolarni keltirib chiqaradi.

So'nggi ijtimoiy, iqtisodiy va institusional o'zgarishlar jarayonida davlatning roli, uning iqtisodiyotdagi ishtiroki qoidalari va shakllari, shuningdek, xususiy sektor bilan o'zaro munosabatlar mexanizmlari o'zgarib bormoqda. Shu munosabat bilan kognitiv jarayonning barcha tarkibiy qismlarini: bilimlarni shakllantirish, bilimlarni tarqatish va mustahkamlash, bilimlarni saqlash va to'plash, bilimlardan samarali foydalanishni rivojlantirishga qaratilgan mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy siyosatini zudlik bilan va tubdan qayta yo'naltirish zarur. Shu bois, bunday jarayonlar qo'shimcha ilmiy tadqiqotlarni talab qiladi va bilimlar iqtisodiyotini amalga oshirish O'zbekiston Respublikasi uchun har qachongidan ham dolzarb masaladir, chunki uni yanada rivojlantirish yo'llarini topishning o'tkir muammosi mavjud.

Oxirgi 10-15 yil ichida raqobatbardoshlikning yangi, "yumshoq" jihatini yuzaga keldi: asosiy e'tibor jahon iqtisodiyotining yangi sifatiga – bilimga asoslangan

iqtisodiyotga o'tishi va iqtisodiy siyosat markaziga inson kapitalini qo'yishga qaratilmoqda. Bugungi kunda mamlakatlarning raqobatbardoshligi moddiy va mehnat resurslari bilan ta'minlanganlik bilan bog'liq o'sishning statik modeli bilan emas, balki bilim, innovatsiya va axborot ustuvorligi bilan dinamik rivojlanish bilan belgilanadi.

Zamonaviy G'arb dunyosida atigi 15 % faol aholi ishlab chiqarish jarayonida mahsulot bilan to'g'ridan-to'g'ri munosabatga ega, boshqa 85 %i ijodkorlik, boshqaruv va axborot uzatish jarayonida qo'shimcha qiymat yaratmoqda. Xususan, AQSH, Yaponiya, Norvegiya, Kanada, Germaniya, Irlandiya va Avstriya kabi davlatlar o'z iqtisodiyotini milliy boylik o'sishining 50 %i va undan ko'prog'ini ta'minlovchi zamonaviy bilimlarni ishlab chiqarish va ulardan foydalanishga yo'naltirdilar. [5]

Dunyoning yetakchi mamlakatlarida yangi bilimlarni jadal ishlab chiqarish va ulardan foydalanishga asoslangan ijtimoiy rivojlanishning yangi modeli shakllangan bo'lib, uni ta'lim, texnologiyalar, ishlab chiqarishni tashkil etish va tovarlarga tatbiq etish 70-85% ni tashkil etadi va bu ularning yalpi ichki mahsulotining o'sishini ta'minlamoqda. [6]

Dunyo olimlarining 95 foizi ishlaydigan yigirmata rivojlangan davlatda aholi jon boshiga daromad har yili 200 AQSH dollarga oshadi. Bilimning roli ilmga asoslangan tarmoqlarda qo'shilgan qiymatning o'sishi kabi ob'yektiv ko'rsatkichlarda namoyon bo'ladi. So'nggi 15 yil ichida Yevropa Ittifoqining aksariyat mamlakatlarida u umumiy iqtisodiy o'sish sur'atlaridan doimiy ravishda oshib, o'rtacha 3% ni tashkil etdi va bunday tarmoqlarning umumiy qo'shilgan qiymatdagi ulushining oshishi (Germaniya - 51% dan 60% gacha, Buyuk Britaniya - 45% dan 51% gacha, Finlyandiya - 34% dan 40% gacha) kuzatildi. Bundan ko'rinadiki, hozirgi zamon iqtisodiy o'sishi tobora ko'proq yangi bilimlarni egallash va ularni hayotning barcha sohalarida qo'llash qobiliyatiga bog'liqdir.

Iqtisodiy sohadagi zamonaviy transformasion jarayonlar tadqiqotchilari bilimga asoslangan iqtisodiyotning yalpi ichki mahsulotda iqtisodiy faoliyatning yuqori texnologiyali turlarining ustunligi, yuqori intellektual xizmatlarning yalpi ichki mahsulotidagi salmoqli ulushi, bilimlarning o'zgarishi, mustaqil ishlab chiqarish omiliga aylantirish, ta'limning iqtisodiyotdagi rolini oshirish, uni samarali rivojlantirishning muhim sharti "umr bo'yi ta'limga aylanmoqda", texnologiyalar transferini faollashtirish, inson kapitalining o'sish sur'atlarining yuqoriligi, fanning jamiyatga ta'sirini kuchaytirish, mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi, mahsulot va xizmatlarda bilim komponentining ulushini oshirish, axborot sohasini rivojlantirish va uning tarkibiy qismlarining xarakterli xususiyatlarini qayd etadilar hamda mamlakatlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining barcha sohalarida integratsiyalashuvi, ayirboshlash g'oyasining o'zgarishini bilimlarni qo'shimcha o'zlashtirishni o'z ichiga oladi.

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytganda, bilimga asoslangan iqtisodiyot - bu taraqqiyoti bilimlar bilan rag‘batlantiriladigan, innovatsiyalarni doimiy ravishda ishlab chiqish va joriy etish tufayli moddiy ishlab chiqarishning asosiga aylangan, asosini axborot resurslari, mahsulotlar, xizmatlar, texnologiyalar va kommunikatsiyalar tashkil etadigan iqtisodiyotdir. Aslida, bu “axborot” va “innovation iqtisodiyot”ga qaraganda kengroq tushuncha bo‘lib, ularning asosiy belgilarini o‘z ichiga oladi, ya’ni bilimga asoslangan iqtisodiyot informativlik va innovationlik xususiyatlariga ega, lekin asosiysi bilim mazmunidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasi./ Xalq so‘zi, 2020 yil 25 yanvar. – b.3.
2. Белл Д. Третья технологическая революция и ее возможные социально–экономические последствия / Д. Белл – М. : Академия. – 2004. – 788 с.
3. Ибрагимов Э. Э. Обеспечение развития корпоративного стратегического планирования на основе экономики знаний : автореферат дис. ...д-ра. экон. наук / Э. Э. Ибрагимов; 08.00.04 – экономика и упр. предприятиями (за видами экон. деятелн.). – Донецк: Донец. нац. ун-т экономики и торговли им. М. Туган_Барановского, 2014. – 40 с.
4. Тоффлер Э. Шок будущего : Пер. с англ. / Э. Тоффлерю – М. : ООО «Издательство». – 2002. – 557 с.
5. Еременко А.В. // Экономика и предпринимательство: Сб. науч. Сtirать молодых ученых и аспирантов. - вып. 8. / Отв. ред. С.И. Демьяненко. – К.: КНЕУ, 2002. – 256 с.
6. Рак Н. Е. Экономика знаний: сущность и факторы управления знаниями / Н. Е. Рак // Региональная экономика. – 2009. – №3. – С. 224–232.
7. Abdulazizovich, K. U. (2022). Improving Methodological Approaches to Financial Asset Accounting. INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 16(4), 56-62.
8. Abdulazizovich, K. U. B. (2023). Improvement Of Information About Accounts Receivable In Current Assets In The Balance Sheet Based On International Standards. Journal of Survey in Fisheries Sciences, 10, 2849-2859.
9. Khakimov, B. J., Alimov, B. B., Kholmirezayev, U. A., & Polechov, A. X. (2013). theory of Economic Analysis. Tashkent" economics-finance"—2013.
10. Abdulazizovich, X. U. B. (2024). MOLIVAVIY AKTIVLAR TASNIFINI TAKOMILLASHTIRISH. OBRAZOVANIE NAUKA I INNOVACIIONNIE IDEI V MIPE, 41(2), 82-86.

11. Abdulazizovich, X. U. B. (2025). INNOVASION FAOLIYATNING MOLIYAVIY TA'MINOTINI KUCHAYTIRISH ZARURLIGI VA OMILLARI TAHLILI. Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting, 5(03), 142-146.
12. Abdulazizovich, X. U. B. (2025). MOLIYAVIY AKTIVLAR HISOBINING USLUBIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 62(3), 146-152.